

Григорій Семенюк, д-р філол. наук, проф.
ORCID ID: 0009-0006-7980-597X
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ТВОРЕЦЬ ВИСОКИХ ВЗІРЦІВ ПАТРІОТИЗМУ

Відзначаючи 130-річчя генія Олександра Довженка – режисера, письменника, художника, філософа, хотілося б зупинитися на його прозових творах, написаних у роки II Світової війни, оскільки вони є сьогодні неабияк актуальними, співзвучними нашій военній добі. Адже рівно за 80 років до повномасштабного вторгнення Росії в Україну (24 лютого 2022 р.), О. Довженко з лютого 1942 року у званні полковника працює на передовій газетним кореспондентом на Південно-Західному фронті.

Починається новий етап у житті й творчості митця. Саме в роки війни остаточно утверджується Олександр Петрович у літературі: він пише оповідання, кіноповіді, новели, записні книжки, щоденники, нариси, в яких у героїко-романтичному стилі возвеличує український народ, його волелюбність і незламність.

У коротких і лаконічних новелах та оповіданнях автор «збирав народні сльози і народний гнів». Його герої наділені романтичними перебільшеннями, казковими метафорами, епітетами. Це люди виняткової сили і мужності, нерідко вони чинять неймовірно: Лаврін Запорожець одним ударом кулака вбиває німецького офіцера ("На колючому дроті"), батько вбиває сина за зраду ("Відступник"), українська дівчина Олеся йде на "крок нечуваний... На вчинок надзвичайний", – аби її краса і незайманість не дісталися ворогові, віддається незнайомому відступаючому бійцеві ("Незабутнє").

Хочеться в черговий раз наголосити, що особливо хвилюючою і близькою Олександрові Петровичу у цей час була "велика і надзвичайна тема – українська жінка і війна".

Надзвичайно яскраво ця тема прозвучала в кіноповіді "Україна в огні" (березень 1942 – серпень 1943 рр.), в якій саме завдяки правді жіночих доль постає тема війни як великої

української трагедії, великої народної біди. Письменник не шкодує величних і сповнених піднесеності й урочистості словесних барв, щоб змалювати характери своїх героїнь. Доля кожної з них – глибоко трагічна. "Горе закохалося в нашу жінку", – з боєм пише митець.

Тетяна Запорожчиха померла від ран на руках у сина на початку війни.

Загинула від кулі запродавця Заброди Мотря Левчиха, несучи вузлик з чорним хлібом за колючий дріт Лаврінові Запорожцю.

Напрочуд лірична за характером Олеся у хвилини смертельної небезпеки проявляє рішучість і волю, тікаючи з потяга, що віз бранців на каторгу в Німеччину.

Чи не найтрагічніший у творі характер Христі Хутірної, для якої неволя гірше смерті.

За допомогою жіночих образів Олександр Довженко, як ніхто інший, надзвичайно сміливо й реалістично передав гіркоту поразок і відступу та героїзм українського народу в боротьбі з фашизмом, розвінчував сталінську концепцію класової боротьби, критикував методи виховання нашої молоді, незнання нею рідної історії й відсутність національної гордості. "Україна поруйнована, як ні одна країна в світі", – писав письменник.

І йому боліли нелюдські страждання і невимовне горе свого народу, оскільки були невіддільними від його особистих почуттів: "Горів і я тоді у тім вогні, загивав усіма смертями людськими, звірячими, рослинними: палав, як дерево чи церква, гойдався на шибеницях, розлітався прахом і димом од вибухів катастрофічних. З м'язів моїх і потрощених кісток варили мило в Західній Європі в середині двадцятого століття.

Шкіра моя ішла на палітурки і абажури для ламп, валялась на дорогах війни, виутюжена важкими танками останньої війни людства" (підкреслення моє).

І, часто не стримуючись, давав волю своїм почуттям: "Олена Григорівна (Смолич) розповіла, як у 1942-му, виступаючи по радіо, Довженко не міг втримати ридань, згадавши матір і Україну, – навіть довелось вимкнути мікрофон" (О. Гончар, "Щоденник", т. 3, с. 30).

За підрахунками Олександра Петровича, Україна у війні з фашистськими загарбниками втратила 15 млн. загиблих, ще більше було пораниених, тисячі і тисячі спалених домівок, мільйони поламаних доль. І йому так хотілося, щоб та війна була останньою для України і подібне більше ніколи не повторилося.

Та, як не прикро, великий провидець, який передбачив за 10 днів свою смерть, на цей раз помилився: для України та війна виявилась не останньою. Через 80 років наша багатостраждальна земля знову "застогнала в журбі і знову заплакали вдови". На цей раз війна прийшла не із Заходу, а зі Сходу.

А ось у чому був правий митець, то це коли писав, що "на українських ланах і селах в огні і полум'ї вирішується доля людства, вирішується велетенська проблема світової гегемонії, вирішується доля людства на нашій недолі" (Із "Записних книжок", 5.IV.1942).

Хіба не співзвучне сьогоденню, коли на українському фронті вирішується доля Європи?!

Сьогодні в умовах воєнних реалій у прозі О. Довженка відкриваються новими гранями уже знайомі образи і теми, у ній ми черпаємо неперевершені зразки патріотизму, беззавітного служіння Україні, непримиренного ставлення до ворогів зовнішніх та відступників.